

Ruská literatúra ako znak doby Listovanie v časopisoch Slovenské pohľady a Revue svetovej literatúry*

MÁRIA KUSÁ

Ústav svetovej literatúry SAV

ABSTRAKT

Štúdia je venovaná podobám recepcie ruskej literatúry v kultúrnych periodikách Slovenské pohľady a Revue svetovej literatúry v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch. Cieľom štúdie je pokus identifikovať a pomenovať faktory spoločensko-politického systému národnej kultúry, ktoré zohrávali dôležitú úlohu v kultúrnej atmosfére determinujúcej vtedajšie literárne dianie prostredníctvom analýzy obrazu/obrazov ruskej literatúry tak, ako ich prinášali zmieňované časopisy. Tento výskum umožňuje aj vymedzenie istej periodizácie šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov zo sledovaného aspektu prekladanej a publikovanej ruskej literatúry (1960–1963, 1963–1965, 1965–1970/1973, predovšetkým toho, ako sa premeny kultúrno-politického systému premietali do reálnych edičných faktov či už v podobe „návratov“ k ruskej literatúre moderny a avantgardy, alebo k spôsobu a charakteru recepcie súdobých literárnych textov. V prípade oboch časopisov sa ukazuje jasná emblémovitost' publikovania ruskej literatúry, zreteľne vypovedajúca o charaktere a premenách doby.

I. RUSKÁ (SOVIETSKA) LITERATÚRA V SLOVENSKÝCH POHLADOCH V ROKOCH 1960–1970

Takto vymedzená problematika – **ruská literatúra ako znak doby** – obsahuje niekoľko faziet nazerania, neznamená len rečnícku floskulu. Roman Jakobson sa v súvislosti s realizmom ruskej literatúry dotýka aj problematiky moderny (1921): „Klasicizmus, sentimentalizmus, zčasti romantikové, ‚realizmus‘ 19. storočia, do jistej miery modernizmus a konečne futurizmus, expresionizmus, atď. nejednou dôrazne prohlašovali vernosť skutočnosti, maximum pravdepodobnosti, slovom realizmus za základný heslo svojho umeleckého programu.“¹ Používanie slova „realizmus“ Jakobsonom ako „rovesníkom 20. storočia“ v súvislosti so sebareflexiou jednotlivých prúdov ruskej moderny a avantgardy postmoderne „doťahuje“ akoby do logického konca o sedemdesiat rokov

* Táto štúdia vznikla vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj pre projekt: Európske dimenzie umeleckej kultúry Slovenska (ITMS: 26240120035), spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

This contribution is the result of the project implementation: European dimensions of the artistic culture in Slovakia supported by the Research & Development Operational Program funded by the ERDF.

neskôr B. Groys: „Ruská avantgarda začiatku storočia bola jedným z najradikálnejších pokusov zmeniť život... spojila sa kvôli tomu s marxizmom... aj marxizmus mal svoj zdroj v nemeckom romantizme, zameranom na realizáciu umeleckého ideálu v živote...“² Obe tieto charakteristiky ruskej modernej, resp. avantgardnej literatúry umožňujú nezjednodušať interpretáciu vymedzeného problému. „Vernosť skutočnosti, maximum pravdepodobnosti“ (R. Jakobson), ale aj viera v možnosť radikálne umením „zmeniť život“ (B. Groys) – zdá sa, že práve tieto vlastnosti a ambície modernej a avantgardnej ruskej kultúry spolupôsobili pri jej fungovaní v slovenskom kultúrnom priestore šesťdesiatych rokov. Pokúsime sa vymenovať niekoľko faktorov (spoločensko-politického systému národnej kultúry), ktoré zohrávali dôležitú úlohu v kultúrnej atmosfére determinujúcej vtedajšie literárne dianie.

Prvým faktorom je jednak špecifikum funkcie a vnímania ruskej literatúry v domácom prostredí (jej tribúnska funkcia podmienená aj historicky), jednak špecifikum (aj v meniacom sa časovom horizonte) recepcie ruskej literatúry na Slovensku. To má okrem slovanofilských a hlasistických tradícií niekoľko dobových mimoliterárnych aspektov – šesťdesiate roky, najmä ich začiatok je v tomto zmysle zložitý. Na jednej strane ide o echá, reakcie, ozveny „prevratného“ 20. zjazdu KSSZ, na druhej strane o rezonancie maďarských udalostí. Je príznačné, i vzhľadom na tézy o determinovanosti literatúry, že práve táto schizofrenickosť sa prejavuje aj v prvých ročníkoch Slovenských pohľadov šesťdesiatych rokov. Jej miera a podoba môžu v tomto prípade slúžiť aj ako periodizačné kritérium. Z tohto hľadiska potom zvolený časový úsek možno periodizovať nasledovne:

- 1960–1963
- 1963–1965
- 1965–1970

Pri periodizácii nevychádzame len z prostého výpočtu publikovaných preložených či reflektovaných diel, udalostí, osobností, ale aj – a najmä – z ich charakteru.

1960–1963

Prvé obdobie je charakteristické čitateľným rozporom medzi zmyslom väčšiny preložených a reflektovaných diel (V. Majakovskij, I. Erenburg, I. Seľvinskij, L. Martynov A. Tvardovskij, E. Kazakevič, V. Solouchin, E. Mieželaitis) na jednej strane, a významom statí (štúdií) respektíve oslavných článkov (*Velký program tvorby*)³ či angažovaných úvodníkov na strane druhej. Dikcia, poetika tejto ideologickej reflexie bola zreteľnou opozíciou voči pokusom o literárnovedné odideologizované ponímanie literárneho diela (Z. Válková: *Črty nového hrdinu*⁴), alebo voči pokusom o zhodnotenie ziskov a mánek prekladovej produkcie (V. Choma: *Čo prekladáme a čo nie zo sovietskej literatúry*⁵). Nová generácia – tzv. štvrté pokolenie básnikov (J. Jevtušenko, A. Voznesenskij, R. Roždestvenskij, B. Achmadulinová) a vtedy mladí prozaici (V. Aksionov, J. Kazakov, G. Vladimov, V. Solouchin) vstupovali do ruskej literatúry s tvorivými zámermi odlišnými od predchádzajúceho pokolenia a takto by (logicky) mali vstupovať i do Slovenských pohľadov. Platilo by to však len v prípade, ako vraví L. Vajdová, keby sa nebralo do úvahy, že prekladovú literatúru ako interpretáciu de-

terminujú konkrétne chronotopické súradnice, že je vlastne predstavou, ktorú konštituujú predovšetkým kontexty subjektov tejto predstavy.⁶

Charakteristickým pre prvé obdobie je v tomto zmysle monotematicky „sovietske“ 11. číslo Slovenských pohľadov z roku 1962, venované inštitucionalizovanému Mesiacu československo-sovietskeho priateľstva, pričom aj v tomto prípade ide o veľmi nesúrodú zmes.

1963–1965

Ak v prvom časovom úseku z jednotlivých publikácií básnických či prozaických fragmentov základnú tému možno skôr dedukovať – **ruská moderná, avantgardná a súdobá kultúra v Slovenských pohľadoch**, tak v ďalšom periodizačnom období je vlastne explicitne formulovaná. G. Markov v jednej z častých diskusií, tentoraz pod názvom *Čo nového u susedov*, hovorí: „Hlavným problémom, ktorým sa zaoberajú sovietski spisovatelia, je problém hlbokého a presvedčivého umeleckého zobrazenia súčasného života, problém pravdivého stvárnenia nášho súčasníka – budovateľa komunizmu.“⁷ Napriek tomuto „polopatistickému“ vyjadreniu očakávaní od oficiálnej literatúry však všetky čísla roku 1964 už jednoznačne umožňujú formulovať hypotézu o tematizácii moderného (avantgardného) predovšetkým cez ruskú literatúru moderny, respektíve avantgardy, v podstate cez literatúru a kultúru obdobia 1890–1934, hoci v prvých troch číslach predchádzajúceho ročníka vychádzal na pokračovanie výsostne súčasný Solženicynov *Jeden deň Ivana Denisoviča*.

V tomto čase nie je celkom presné hovoriť len o publikovaní jednotlivých diel a autorov; slovenský čitateľ je vedome zoznamovaný temer s celou literatúrou, ktorá ani vo vtedajšom Sovietskom zväze nebola verejne prístupná a všeobecne známa. Treba zdôrazniť ešte aj fakt, že keď hovoríme o literatúre tzv. strieborného veku, ide o literatúru s európskym renomé (i prostredníctvom osobných kontaktov jej predstaviteľov).

Postupné vnímanie ruského ako európskeho sa nevyhnutne prejavilo aj v „dramaturgii“ toho, čo možno nájsť v SP (1964). Číslo 5 obsahuje preklady F. Kafku, ale aj zovšeobecňujúce úvahy J. Števčeka *Zatonskij, Aragon, Kafka a skutočnosť v umení*; číslo 8 (venované 30. výročiu SNP) stať J. Bogdanova o literárnovednej rusko-slovenskej spolupráci, článok I. Slimáka o ruských spisovateľoch na Slovensku počas Veľkej vlasteneckej vojny a SNP (*Po stopách*), číslo 11 toho istého ročníka okrem podnetných prekladov z Anny Achmatovovej, Andreja Platonova, Isaaka Babela, Michaila Zoščenska prináša aj neskôr knižne publikované úvahy V. Chomu o LEF-e a literatúre faktu⁸ či stať J. Mojžiša *Wassily Kandinsky 1966–1944*.

Jednu z kľúčových úloh v zoznamovaní slovenskej verejnosti so spomínaným úsekom dejín ruskej kultúry zohral literárny vedec a prekladateľ Oskár Čepan. Vďaka jeho priamemu editorskému úsiliu vychádzajú jednak manifesty ruskej výtvarnej i literárnej avantgardy (1964, č. 11; 1965, č. 10), jednak ich zasvätené komentáre a analýzy. Čepanovská zainteresovanosť sa dôsledne prejavila i neskôr pri prezentovaní rusko-francúzsko-slovenského predstaviteľa európskej literárnej i výtvarnej avantgardy Sergeja Šaršúna: po publikovaní nielen prekladov jeho textov, ale aj výtvarných prác v Slovenských pohľadoch a Revue svetovej literatúry⁹ O. Čepan so ženou Nadou v sú-

stredenom záujme o tohto mnohokontextového moderného umelca 20. storočia pokračovali aj po roku 1989.¹⁰

Diapazón prekladateľov publikovaných textov bol pomerne široký, pri reflexii literatúry i pri reflexii jej moderných podôb sa však častejšie zjavujú dve-tri mená: Dušan Slobodník, Ivan Slimák, pri neliterárnych umeleckých sférach Emil Lehuta. Kvantitatívne sú roky 1964–1965 vrcholom. Je to obdobie „práva“ na modernitu, ak predpokladáme, že pre ruskú literatúru znamená moderna a avantgarda najvýraznejšie prepojenie s európskou kultúrou. Podarilo sa to preukázať O. Čepanovi a ďalším prekladateľom aj v spomínaných publikovaných textoch.

V 81. ročníku (1965) popri statiach venovaných výtvarníkom V. Kandinskému, El Lissitzkému či K. Malevičovi, popri besedách o európskej avantgarde (L. Aragon, Ph. Soupault, M. Butor, E. Ionesco a i.) v zmysle „moderného“ zaujme i fakt, ktorý potvrdzuje vnímanie spoločného európskeho kultúrneho priestoru práve pri literatúre 20. storočia. Je to preklad z tvorby V. Chlebnikova z pera J. Štrassera a K. Peteraja. Od roku 1964 vôbec možno v Slovenských pohľadoch konštatovať široký záber záujmu – historického, teoretického a estetického – o problémy výtvarnej a literárnej avantgardy v úvahách (S. Šmatlák, M. Tomčík, A. Marenčin, J. Mojžiš – 1964, č. 9; V. Effenberger – 1965, č. 10) i besedách a polemikách (*Niekoľko slov o avantgarde*).¹¹ Svedčí o tom zreteľne práve číslo 10 SP (1965), v ktorom okrem spomínaných manifestov a dokumentov vyšla aj profilová stať D. Slobodníka *Talianky a ruský futurizmus*.

Ruská literatúra konca šesťdesiatych rokov pred nástupom neostalinizmu bola podnetnou literatúrou, postupne sa však stávala kultúrne a spoločensky nepohodlnou; z jej protagonistov sa z hľadiska fungovania v literárnom živote čoskoro (sedemdesiate až osemdesiate roky) temer bez výnimky nedobrovoľne „stali“ emigranti (V. Aksionov, G. Vladimov a d.), disidenti či polodisidenti (B. Achmadulinová a i.), a tým zároveň paradoxne spolutvorcovia európskeho kultúrneho diania. Naznačené mimoliterárne súvislosti však spôsobili, že predstava ruskej literatúry na Slovensku nadobudla podobu, typickú i pre nasledujúce obdobie.

1966–1970

Ak budeme vychádzať z materiálov publikovaných v Slovenských pohľadoch, na Slovensku sa v tom čase literatúra pri jej reflektovaní jednoznačne delila na **svetovú** a **sovietsku**, čo pre vnímanie literatúry a najmä pre situovanie predstavy o ruskej (sovietskej?) literatúre v slovenskom literárnom živote malo ďalšie dôsledky. Nie náhodou v besedách, úvahách, anketách o slovenskej a svetovej literatúre sa o ruskej či „časovo“ sovietskej literatúre (po roku 1917) len málokto prispievateľia vyslovili ako o organickej súčasť európskej (svetovej) literatúry. Potvrdzuje to aj fakt, že z množstva účastníkov ankety explicitne nazvanej *Slovenskú literatúru s literatúrou svetovou konfrontujú...* (1965, č. 3) sa ruskej literatúry (F. M. Dostojevskij, N. V. Gogol, L. N. Tolstoj, A. S. Puškin) ako pre nich v tomto zmysle relevantnej dotkli len niektorí (napríklad A. Matuška, J. Pašteka), iní zase vo vzťahu k nej upozorňovali na dlhoročnú výlučnosť takejto orientácie. Explicitnejšie sa nastolenému problému venoval prozaik M. Urban evokovaním pre neho dôležitej čitateľskej skúsenosti s ruskou prózou konca 19. storočia a prelomu storočí (L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, L. Andrejev, M. P.

Arcybašev), rovnako ako literárny vedec, pedagóg Ivan Slimák a spisovateľ, v tom čase politicky aktívny činiteľ Ladislav Ťažký. Zatiaľ čo autor dominantne vojnovnej témy L. Ťažký pripomína najmä sebe blízkych autorov G. Baklanova a J. Bondareva, I. Slimák explicitne hovorí o nebezpečenstve vyčleňovania sovietskej či ruskej literatúry z európskeho kontextu, ale problematizuje aj zjednodušené vnímanie atribútov ruský, sovietsky, socialistický vo vzťahu k umeniu.¹² Napriek tomu, že táto anketa vyšla ešte v druhom období, stala sa určujúcou práve pre etapu rokov 1966–1970.

Tak ako sa literatúra na Slovensku diferencuje na „svetovú“ a „sovietsku“, aj jej ruská podoba v Slovenských pohľadoch sa v tomto zmysle delí akoby na „ruskú“ – Solženicyn: *Rakovinové oddelenie* (1986, č. 6) a (akoby) „európsky“ ruskú: typologická úvaha N. Nikolajevej *Nezval a Pasternak* (1968, č. 5) a už spomínaný blok *Literárne črty maliara. Sergej I. Šaršún. Z osudov Dolgolikova*. V tomto ohľade je relevantná i Štrasserova recenzia *Ďalší znovuuobjavený Marijengof: Román bez lhaní* (1968, č. 1), i jeho recenzentské *3x z ruskej a sovietskej literatúry: Kolo inspirace* (výber z ruskej poézie strieborného veku), R. Roždestvenskij *Neobydlené ostrovy*, L. Andrejev: *Tma* (1968, č. 6) svedčiace o súdobej orientácii čitateľského vkusu nelaického „poučeného“ publika.

Je príznačné, že práve v recenziách a ohlasoch čítame neveselú sumarizáciu a zároveň anticipujúcu charakteristiku nielen ruskej literatúry či skúmaného obdobia:

J. Štrasser: „Zdá sa, že smrťou Anny Achmatovovej a Borisa Pasternaka odišli z ruskej literatúry a sovietskej poézie posledné básnické osobnosti, ktoré vedeli dať poézii duchovnú platnosť, vydať svedectvo nielen o dobe, ale aj o zložitom a neznámom ľudskom duchu.“¹³

I. Slimák: „Človek na križovatke, to je situácia, ktorá sa bude pravidelne opakovať. A vždy je dobré, ak vo chvíli existenciálnych rozhodnutí opiera sa o maximum skúseností, bezprostrednej i sprostredkovanej, či už vedou alebo umením.“¹⁴

Parafrázujúc Slimáka, po roku 1969 dochádzalo k závažným „rozhodnutiam“ aj v tejto oblasti, a tak Halvoníková „aféra Solženicyn“¹⁵ akoby zmyslovo dávala bodku za daným obdobím. Vzhľadom na to, že nikdy sa nič nekončí ani nezačína na zelenej lúke, netreba zabúdať: 1. Na existenciu a funkciu Revue svetovej literatúry v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch a 2. na fakt, že napriek čiastočným návratom k „monotematickosti“ poučená rusistická verejnosť aj v sedemdesiatych rokoch hľadala cesty (knižného) publikovania tých najpodnetnejších textov ruskej proveniencie. Exkluzívne edície, ktoré vznikli ako „plod“ normalizácie v jednotlivých vydavateľstvách (Nová sovietska tvorba – Slovenský spisovateľ, Pamír – Tatran, Jantár – Obzor) v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch tak vlastne „nesplnili“ svoju pôvodnú apriórne formulovanú funkciu: namiesto falošného ideového „zjednotenia“ prinášali tematizáciu tých problémových situácií, ktorých okolnosti ruskí súdobí autori modelovali vo svojich textoch ako urgentné, existenciálne (absencia hierarchie hodnôt, problém vykorenenosti, problém pamäti v zmysle tradície i dejín – J. Nagibin, V. Šukšin, J. Trifonov, V. Belov, Č. Ajtmatov, V. Rasputin, F. Abramov).

Skúsenosť šesťdesiatych rokov – i skúsenosť Slovenských pohľadov¹⁶ – zostala v pamäti viacerých generácií tým skôr, že aj vďaka jej materializovanej fixácii v skúmaných ročníkoch sa stala súčasťou „archívu uchovávaného kultúrnu pamäť.“¹⁷

II. RUSKÁ (SOVIETSKA) LITERATÚRA V REVUE SVETOVEJ LITERATÚRY V ŠESŤDESIATYCH A SEDEMDESIATYCH ROKOCH

V prípade skúmania zvoleného predmetu v časopise, ktorý už niekoľko desaťročí tvorí neoddeliteľnú súčasť takpovediac intelektuálne (temer) každodennosti aj bádateľ usilujúci sa o objektivizáciu opisovaného môže, a často aj chce byť subjektívny. Aj ja začnem túto reflexiu osobne: Revue svetovej literatúry bola časopisom, cez ktorý moja generácia (narodená do politicko-spoločenského uvoľnenia konca päťdesiatych rokov) – napriek počínajúcej normalizácii dozrievala, a aj teraz – s odstupom pri hodnotení zástoja ruskej literatúry v nej – som sa znovu presvedčila, že až na niekoľko rokov, tento časopis sa usiloval nestratiť tvár. Napriek zmenám v jeho redakčnej štruktúre lákal prvými ročníkmi, keď sa tieto v sedemdesiatych rokoch dostávali do rúk čitateľom vďaka existencii v domácej/domácich knižnici/knižniciach, ktoré v porovnaní s obálkami normalizácie hýrili nápadom a akýmsi súdobo neslovenským švihom. Po otvorení lákali zakázaným ovocím erotiky, komiksov, detektívok a iných súdobých nedostačí... Čo si teda človek pri listovaní dnes už naozaj zažltnutými stránkami RSL uvedomuje? Pozrime sa s odstupom, s dnešným poznaním, ale bez ahistorického pohľadu na ruskú literatúru v časopise tých rokov.

Najzmyslupľnejšie sa, po sumarizácii retrospektívy publikovaných textov, vidí postupná rekonštrukcia toho, ako sa formoval obraz ruskej literatúry v tomto časopise, niekedy po roku, niekedy po pár rokoch. Zdalo by sa, že vzhľadom na štátom oktrojovanú kultúrnu politiku bude ruská či sovietska literatúra a jej reflexia dominovať na celej ploche štyridsiatich rokov. Naozaj však tomu tak nie je, ak použijeme tento neohrabaný, ale želatelne akcentujúci spôsob formulácie.

V štúdiu som sa vedome neusilovala usúvzťažňovať publikované texty s redakčnými článkami či úvodníkmi. Popísanie vlastného publikovaného materiálu je totiž samo osebe natoľko výpovedné a – navyše – doposiaľ neurobené, že by malo byť – a pre mňa sa stalo prvoradým cieľom. Spomínané redakčné články totiž – ako ukazuje aj materiál – mali neraz skôr funkciu nevyhnutného „rituálneho tanca“...

Pri týchto úvahách sa na niektorých miestach dotýkam aj problematiky grafickej úpravy, nerobím to však systematicky. Aj tento aspekt i v súvislosti v RSL publikovanou ruskou literatúrou by si zaslúžil osobitnú prehĺbenú pozornosť.

Šesťdesiate roky

V rokoch 1965–1967 sa pomerne veľmi zreteľne potvrdila hypotéza, ktorú som skonštatovala na základe analýzy literatúry inonárodnej proveniencie v Slovenských pohľadoch¹⁸ – že totiž slovenský kultúrny priestor šesťdesiatych rokov na základe dovtedajšieho riadenia kultúrnej politiky výrazne a tvrdo oddeľoval ruskú (sovietsku) a európsku/svetovú literatúru, až sa mu to podarilo vštepiť i do mnohých myslí dokonca kultúrnej society. Táto tendencia je zreteľná i tým, že hoci RSL vznikla zrejme paradoxne aj vďaka atmosfére kultúrno-spoločenského uvoľnenia, ktorú pomáhali „uvoľňovať“ publikácie ruskej moderny a avantgardy v rokoch 1963–1964 v Slovenských pohľadoch, v Revue sa to v počiatkoch veľmi neprejavilo. Pochopiteľne do 1. čísla 1965 sa zapojili – v prípade prekladov z ruskej literatúry – dnes vnímaní ako dobovo vrcholní prekladatelia – M. Válek a Z. Jesenská aj „vrcholovými“ texta-

mi: súdobými (A. Voznesenskij) či „historickými“ (F. M. Dostojevskij). „Svetovosť“ – hoci u oboch prekladaných autorov rozdielna – bola viac ako zrejmä. Už v týchto ročníkoch sú prítomné texty I. Slimáka ako komentátora ruskej literatúry a v zmysle povedaného jedného z mála, ktorý aj dobovo reflektoval ruskú/sovietsku literatúru ako celkom prirodzenú súčasť svetovej literatúry.

V druhej polovici šesťdesiatych rokov tendencia zaplniť všetky biele miesta vo „svetovej“ literatúre pokračuje, a tak je ruská literatúra početne nevelmi obsiahnutá; v tomto smere je zaujímavý rok 1966, v ktorom celkom absentujú preklady súdobej sovietskej literatúry v prospech literatúry strieborného veku (A. Achmatovová, V. Kandinskij manželov Čepanovcov...).¹⁹ Všetky preklady sa dotýkajú práve dopĺňania bielych miest akoby v „inej“ literatúre: tak rozdielne sa totiž môže javiť poetika textu napríklad v predchádzajúcom období prekladaného a vydávaného predstaviteľa tzv. nekonfliktnej epiky S. Babajevského a v citovanom ročníku publikovaného textu V. Šklovského *ZOO, alebo listy nie o láske*²⁰ (v preklade V. Marušiakovej).

Rok 1967 síce súdobú ruskú literatúru priniesol, kontextualizuje jej však iným spôsobom – spolu s Playboyom (ten bol ako časopis v RSL prezentovaný) „súťažili“ o priazeň čitateľov najmä:

1. moderna a avantgarda (čepanovské preklady slovensko-rusko-francúzskeho dadaistu Šaršúna (*Aforizmy*),²¹ jedna z najzaujímavejších i najviac vydávaných korešpondencií dvoch významných ruských spisovateľov najmä prvej polovice 20. storočia M. Cvetajevovej a B. Pasternaka (v preklade V. Marušiakovej);²²

2. „iná“ sovietska literatúra (či už autorskou provenienciou – F. Iskander: *Súhvezdie Kozotura*, preklad M. Ušiak²³), alebo žánrom biografickej autenticity – próza *Svätý prameň* V. Katajeva (preložil J. Marušiak²⁴), či inakosťou novovzniknutého časopisu pre mladú literatúru (Junost);

3. „tabuizované témy“ (smrť V. Majakovského, pravdivý opis minulosti – I. Erenburg a i.). Z hľadiska personálneho obsadenia je špecifické, že neskôr dominantne rusista D. Slobodník sa – napríklad v porovnaní s I. Slimákom – viac venuje v týchto ročníkoch anglofónnej a frankofónnej literatúre.

Rok 1968 by mal – podľa dobových normalizačných oficiálnych interpretácií – predstavovať zrejme aj prezentovanými textami v časopise vyvrcholenie onej „kontrarevolúcie“ – teda najväčšieho vzopretia sa „socialisticky“ zjednodušenej sovietskej literatúre. Tak tento ročník v porovnaní s tými pred ním aj po ňom naozaj vychádza. Popri J. Joyceovi, S. Kierkegaardovi, V. Nabokovovi, *Ságe rodu Keneddyovcov*, komiksovej *Barbarelle*, popri prehľade bestsellerov, ktoré redakcia pod týmto názvom do čísel zaradila ako osobitnú rubriku, nájdeme v ročníku temer výlučne len „sovietske bestsellery“, ktorým dnes zdanlivo invenčnejšie hovoríme „kultové texty“ – Pasternakovho *Doktora Živaga*,²⁵ Bulgakovovo *Psie srdce*²⁶ v preklade D. Slobodníka, texty O. Mandelštama (opäť v preklade J. Marušiaka),²⁷ či prózu *Sybil a Cynthia* anglicko-rusko-nemeckého V. Nabokova (v preklade V. Marušiakovej).²⁸

Pozoruhodná je aj škála prekladateľov – od manželov Ličkovcov, ktorí sa neskôr kvôli prekladu A. Solženicyna dostali do nemilosti režimu, cez J. Marušiaka, V. Marušiakovú, V. Šabíka až k L. Novomeskému a J. Ferencíkovi (verše J. Živaga) či Z. Jesenskej, ktorí *Doktora Živaga* prekladali. Istý čas zotrvačnosťou tento prístup pokračoval.

Analyzovaný ročník 1969 dáva na známosť svoj takpovediac nezmenený „charakter“ popartovými farebnými kruhmi na obálkach jednotlivých čísiel. Vonkajšiemu zvlhľadu zodpovedá aj vnútro – a to nielen z hľadiska prítomnosti ruskej literatúry a kultúry.

RSL publikuje dovtedy vnímaný ako neprípustne otvorený, pre niekoho škandalózný, a preto po slovensky skôr nepublikovateľný text H. Millera *Obratník Raka*, ale aj početné ďalšie texty anglicky písanej (T. S. Eliot), francúzskej (P. de Ronsard, B. Cendrars, P. Éluard a ď.) a talianskej literatúry (F. Petrarca, I. Calvino, a pod.). Z ruského „súdka“ nájdeme v roku 1969 prevažne – z dnešného pohľadu už klasiku 20. storočia – prozaické a esejistické texty O. Mandelštama²⁹ (v prekladoch S. Čechovej a J. Štrassera, ktoré vyšli knižne až po roku 1989), lyricko-reflexívne cestopisy K. Paustovského (preložila R. Žiaranová-Dvořáková)³⁰ či Štrasserov portrét futuristického (povedané s V. Majakovským) „básnika pre básnikov“ *Prípad Velimir Chlebnikov*.³¹ Rubrika *Prípad...* umožňovala podrobnejšie sa venovať výnimočným zjavom svetovej literatúry ešte širším predstavením daného autora, hoci práve jedným z najlepších zvykov Revue svetovej literatúry od šesťdesiatych rokov fakticky až dodnes je dôsledné uverejňovanie analyticko-informatívnych textov spolu s publikovanými prekladmi.

Zdá sa, že dobovo príznakovým je aj jav, ktorý možno konštatovať len pri niekoľkých ročníkoch – roku 1969 najviac prechádza ruská literatúra v Revue svetovej literatúry „západným“ kanálom: recenzie ruských textov a informácie z ruského literárneho života sú napospol prekladmi textov z Frankfurter Allgemeine, z francúzskych Preuves či z anglicky písaného Saturday Review... Predstavuje to vlastne opak situácie, ktorá bolo charakteristická pre predchádzajúce obdobie a bude sa objavovať aj v normalizačnej atmosfére sedemdesiatych a osemdesiatych rokov

Sedemdesiate roky

V roku 1970 ešte stále v prítažlivej bielej obálke s moderným dizajnom sa v 2. čísle pochopiteľne prezentuje storočnica V. I. Lenina (1870–1924) – pozoruhodné je však, že aj toto číslo je robené „neortodoxne“, s „úvodníkom“ filozofa B. Russella a s textami Leninovho „ministra kultúry“ A. V. Lunačarského,³² resp. s korešpondenciou Lenina a Gorkého. Snaha o prepojenie „východného“ a „západného“ je zrejmä i z ďalších čísiel, keď sa text M. Cvetajevovej o Puškinovej manželke N. Gončarovovej (v preklade M. Ličkovej³³) a materiálové úvahy *Medzinárodné vzťahy sovietskej literatúry v prvých rokoch po októbrovej revolúcii* dostávajú do susedstva Charrièrovho dobrodružného *Motýľa* či fantastického Tolkienovho *Pána Prsteňov*.

V tomto ročníku sa najmä po Stachovom prebratí šéfredaktorského postu publikujú aj teoretické state slovenských rusistov, uvažujúcich o najnovších tendenciách v „sovietskej“ poézii (D. Slobodník³⁴) a literárnej teórii (I. Slimák³⁵). Situácia sa čiastočne obracia aj z hľadiska „informačných kanálov“ – literárna situácia roku 1970 v USA sa podáva cez erudovanú stať, ale už sovietskeho odborníka.

Rok 1971 so zmenou grafika (po I. J. Kovačevičovi O. Mariássy) i grafiky prichádza postupné pootočenie zorného uhla – do popredia záujmu sa dostáva – po literatúre strieborného veku a avantgardy – aspekt „iných“ národných literatúr republík

bývalého ZSSR. V tomto ročníku prebrali žezlo predovšetkým Pobaltie a Ukrajina v podobe jednak osobitného bloku (č. 5), jednak v priebehu celého ročníka publikovaných prekladoch próz, ale i v recenznej a informačnej časti.

Do uvažovania o literatúre sa v rubrike Svet a my znovu vracia vnímanie ruskej literatúry „mimo“ literatúry svetovej...

Najvýraznejšou publikáciou ročníka 1972 tak ostáva uverejnenie textov satirikov Ilfa a Petrova (v preklade J. Štrassera) v prvom čísle s komplexnou informáciou o nich, s dobovými karikatúrami.³⁶

Postupne sa mení charakter recenznej a informačnej časti, ktorá sa už výrazne opiera o vlastné i prebraté recenzie ruských, ešte nepreložených textov. Rovnako postupne sa mení aj spektrum reflektovaných literatúr – širšie sa redakcia obracia k textom iných literatúr vtedajšieho spoločenstva socialistických krajín: k poľskej, maďarskej, kubánskej... a zo západných literatúr sa ťažisko začína presúvať paradoxne na texty mimo problémovo hlavného prúdu – napríklad detektívne príbehy tzv. drsnej americkej školy v podobe textov R. Chandlera.

Predsa len k výraznejšej zmene/zmenám dochádza až v roku 1973, keď sa situácia vyhrocuje inštitucionálnymi zásahmi v slovenskej kultúre – v RSL sa to prejavuje ústupom výrazne polemických textov (čiastočne aj moderny a avantgardy – jednou z najprekladanejších autoriek na ploche i ďalších ročníkov však napríklad už zostáva A. Achmatovová), ale hlavne sústredením sa na niekoľko aspektov vytvárania obrazu o ruskej literatúre.

Ako sa teda mení obraz ruskej literatúry v Revue svetovej literatúry po roku 1973?

1. „Iné“ sa prezentuje najmä z hľadiska proveniencie: ide o smerovanie, ktoré vrcholí v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch a znamená preklady najskôr tradičných, silných, historických literatúr krajín bývalého ZSSR – gruzínskej, ukrajinskej, arménskej;

2. prezentáciou súdobého i staršieho literárneho „materiálu“ už s overenými kvalitami – minimálne v ZSSR (A. Platonov, J. Nagibin, V. Astafiev);

3. ruské sa v zmysle už povedaného objavuje aj ako argument v polemikách či diskusiách rôzneho typu, ako kritérium hodnotenia, práve cez niečo „ruské“ sa neraz otvára možnosť hovoriť i o esteticky, výnimočne i filozoficky relevantných otázkach. V tomto zmysle to predstavuje publikovanie prekladov rozhovorov a debát, ktoré ešte stále prinášajú isté tvorivé podnety (film, výtvarné umenie, divadlo);

4. začína sa prejavovať prax, charakteristická pre normalizačné obdobie až do roku 1989 – prezentovanie prekladov textov, ktoré neskôr vychádzajú knižne, aj keď nie vždy v preklade prekladateľa z RSL, ako anticipácia vydání v edícii Nová sovietska tvorba vydavateľstva Slovenský spisovateľ a v ďalších – na ruskú a sovietsku literatúru špecializovaných edíciách Tatranu a Obzoru.

V roku 1974 aj v prekladoch, ako aj v recenznej časti vidieť, že snaha dodávať čitateľovi v rámci zužujúceho sa priestoru ešte stále kvalitnú literatúru pokračuje. Významne sa však rozširuje spektrum ľudí, ktorí píšu o ruskej literatúre (je to povinnosť, nevyhnutná „daň kráľovi a Bohu“?). Z materiálov publikovaných na stránkach časopisu možno odčítať, že sa začína istý boom prekladov ľudovej literatúry

rozličných žánrov (ako perličku možno uviesť preklady čečenských a ingušských mýtov z pera R. Slobodu³⁷) a dramatických, resp. filmových textov (filmové scenáre V. Majakovského,³⁸ A. Michalkova-Končalovského a A. Tarkovského,³⁹ G. Kozinceva), ktoré sa zrejme považovali za jednu z možností, jedno z východísk, ako napriek obmedzeniam a novému vedeniu Revue svetovej literatúry sprostredkovať relevantnú, ideovo príliš nedefinovanú informáciu. V prekladoch sa objavujú už temer konštantne aj ďalšie „sovietske“ literatúry – pobaltské, kaukazské a pod., ale ešte stále vďaka prekladom z druhej ruky. V tomto ohľade výnimku predstavovala iba ukrajinská literatúra so stálymi prekladateľmi (J. Andričík, M. Heveši a pod.). V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa publikujú aj preklady ruskej literárnej vedy biografického charakteru, ktorá v takejto podobe v slovenskom kultúrnom priestore absentovala (G. Griбанov, V. Šklovskij atď.) a zameriava sa na literárne osobnosti ruského i svetového literárneho kontextu.

Vo viacerých prípadoch sa však prezentácia ruskej kultúry dá vnímať už jedine ako konjunktúrne vnímaný predmet záujmu...

POZNÁMKY

- ¹ JAKOBSON, R.: O realismu v umění. In: Roman Jakobson: *Poetická funkce*. Praha H&H 1995, s. 139.
- ² GROYS, B.: Utopia a výmena. Namiesto úvodu. In: *Fragment*, 9, 1995, č. 5–6, s. 228–229.
- ³ SP, 78, 1962, č. 4, s. 1–5
- ⁴ SP, 78.1962, č.11, s. 31–33.
- ⁵ Tamže, s. 49–55.
- ⁶ VAJDOVÁ, Libuša: Recepčná tradícia a preklad. In: *K otázkam teórie a dejín umeleckého prekladu na Slovensku III*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 1995, s. 19–50.
- ⁷ MARKOV, G.: Čo nového u susedov? In: SP, 80, 1964, č. 5, s. 11.
- ⁸ CHOMA, V.: *Od futurizmu k literatúre faktu*. Bratislava: Tatran, 1972.
- ⁹ Z osudov Dolgolikova. SP, 84, 1968, č. 5, s. 117–125, Serge I. Charchoune, Sergej I. Saršun, Sergej I. Šaršún. RSL, 3, 1967, č. 5, s. 40–49.
- ¹⁰ ŠARŠŮN, S.: *Klapan*. Bratislava: F. R. & G. 1994.
- ¹¹ J. Smrek, V. Beniák, D. Tatarka a M. Bakoš. SP, 81, 1965, č. 10, s. 48–53.
- ¹² URBAN, M.: Konforntácia našej literatúry so svetovou. SP, 81, 1965, č. 3, s. 18–20; ĽAŽKÝ, L.: Odpoveď plná otáznikov. Tamže, s. 46–48; SLIMÁK, I.: Podnety z problémov. Tamže, s. 76–79.
- ¹³ SP, 84, 1968, č. 6, s. 154–155.
- ¹⁴ SLIMÁK, I.: Sentimentálna poznámka o nesentimentálnej ceste. SP, 84, 1968, č. 9, s. 151.
- ¹⁵ SP, 85, 1969, č. 5. Halvoník publikoval „príbeh „autora a spory okolo Solženicyna aj s prekladom jeho autobiografickej poviedky *Pravá ruka*.
- ¹⁶ Analogickou témou sa zaoberá aj štúdia J. TRUHLÁŘOVEJ Dva aspekty moderného prekladu a recepcie. Francúzska literatúra v Slovenských pohľadoch. In: TRUHLÁŘOVÁ, J.: *Na cestách k francúzskej literatúre*. Bratislava: Veda a ÚSVL SAV, 2008, s. 145–169.
- ¹⁷ GROYS, B.: Cit. d. , s. 231.
- ¹⁸ KUSÁ, M.: Ruská (sovietska) literatúra v Slovenských pohľadoch v rokoch 1960–1970. Moderna, avantgarda, súčasnosť. In: KUSÁ, M.: *Literárny život, literárne dianie, literárny proces. Vnútroliterárne, mimoliterárne a medziliterárne súvislosti ruskej literatúry 20. storočia*. Bratislava: Veda a ÚSVL SAV, 1997, s. 41–48.
- ¹⁹ RSL, 2, 1966, č.2, s. 2–5, s.5–17; RSL, 2, 1966, č.2, s. 194–223.
- ²⁰ RSL, 2, 1966, č. 1, s. 66–89, č. 2, s. 224–234.
- ²¹ RSL, 3, 1967, č.5, s. 40–49.
- ²² RSL, 3, 1967, č. 5, s. 26–39.
- ²³ RSL, 3, 1967, č. 1, s. 114–123.
- ²⁴ RSL, 3, 1967, č. 3, s. 80–91.

- ²⁵ *RSL*, 4, 1968, č. 4, s. 128–145.
- ²⁶ *RSL*, 4, 1968, č.2, s. 5–30, č.3, s. 34–63.
- ²⁷ *RSL*, 4, 1968, č. 2, s. 161–162.
- ²⁸ *RSL*, 4, 1968, č. 2, s. 56–64.
- ²⁹ *RSL*, 5, 1969, č. 1, s. 89–97.
- ³⁰ *RSL*, 5, 1969, č. 2, s. 134–147.
- ³¹ *RSL*, 5, 1969, č. 4, s. 52–64.
- ³² *RSL*, 6, 1970, č. 2, s. 13–15.
- ³³ *RSL*, 6, 1970, č. 4, s. 31–50, č. 5, s. 91–113.
- ³⁴ *RSL*, 6, 1970, č. 6, s. 124–127.
- ³⁵ *RSL*, 6, 1970, č. 6, s. 118–123.
- ³⁶ *RSL*, 8, 1972, č.1, s. 135–145.
- ³⁷ *RSL*, 10, 1974, č. 6, s. 132–148
- ³⁸ *RSL*, 10, 1974, č. 5, s. 111–123. Filmový scenár Dekabriuchov a Oktabriuchov v preklade M. Hevešihho.
- ³⁹ *RSL*, 10,1974, č. 2, s. 98–112. Dve časti z literárneho scenára filmu Andrej Rubľov preložila Marta Lesná.

RUSSIAN LITERATURE AS THE PICTURE OF TIME BROWSING THE MAGAZINES SLOVENSKÉ POHLADY AND REVUE SVETOVEJ LITERARÚRY

Russian literature in Slovak periodicals. Cultural situation in the 1960s and 1970s. Reception and systems of national culture.

The paper examines the reception forms of Russian literature in cultural periodicals *Slovenské pohľady* (The Slovak View) and *Revue svetovej literatúry* (The Slovak Review of World Literature) in the 1960s and 1970s. In attempting to identify and name the factors of national culture's socio-political system that played the key role in cultural atmosphere determining the literary life, it analyses the picture/pictures of Russian literature as presented by the two magazines. To a certain degree, the research also enables setting up a periodization of the 1960s and 1970s with regard to the translations and publications of Russian literature (1960 – 1963, 1963 – 1965, 1965 – 1970/73), and specify the modes of implementing cultural and political changes into publishing reality – either by “returns” to Russian literary modernism or avant-garde, or by respective form and quality of the then literary texts reception. With both of the magazines, obvious emblematic features in publishing Russian literature have come out, clearly indicating the character and changes of their time.

Prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
masa.kusa@azet.sk